

Boekbesprekingen

Hellemans, Staf & Peter Jonkers (red.) (2015), *A Catholic Minority Church in a World of Seekers*, Washington DC, (The Council for Research in Values and Philosophy), pp. 297, ISBN 9781565183088, \$ 17,50.

Kerk en religie zijn niet langer wat zij ooit waren. Het is de laatste decennia veelvuldig naar voren gebracht. In 1990 publiceerden de godsdienstsociologen O. Schreuder en L. van Snippenburg een bundel onder de titel *Religie in Nederland. De vergeten factor*. Daarin werd vastgesteld dat Nederland dan wel een seculier land geworden was, maar dat godsdienst nog altijd een voorname rol speelde. De uitspraak dat ‘*een moderne maatschappij, dus ook de Nederlandse (...) fundamenteel geseculariseerd*’ zou zijn, behoefde volgens de redacteuren dan ook ‘*nuancing en differentiatie*’. Wat de toestand wel complex maakte, was dat tegelijkertijd werd vastgesteld dat de ‘traditionele kerken’ inmiddels waren leeggelopen, en hun maatschappelijke betekenis danig was verminderd. Nederland, zo leek het, was aan het einde van de jaren tachtig een moderne samenleving waarin religie een wezenlijke rol vervulde maar waarin het belang van de traditionele kerken was afgenomen.

In *A Catholic Minority Church in a World of Seekers*, redactie Staf Hellemans en Peter Jonkers, wordt de rol van religie in de ‘post-christelijke’ wereld – een wereld waarin de christelijke kerken niet langer de centrale rol vervullen zoals zij die tot grofweg de jaren 1960 hadden – en vooral van de rooms-katholieke kerk besproken. Dit levert een op zichzelf interessante bundel op waarin verschillende wetenschappers vanuit elk hun eigen achtergrond de problematiek analyseren.

Na de opening door Hellemans en Jonkers wil Loek Halman in een wat beschrijvend artikel een aantal Europese religieuze patronen ontwaren. Hij stelt vast dat het beeld van Europa als een seculier continent aan herziening toe is. Ja, er zijn regio’s die betrekkelijk stevig ontkerkelijk zijn, maar de meerderheid van de Europese burgers beschouwt zichzelf nog altijd als religieus. De volgende artikelen, van Joep de Hart en Paul Dekker over ‘zwevende gelovigen’ in Nederland en van Kees de Groot en Jos Pieper over ‘spirituele centra in Nederland’ geven een aardige inkijk in de stand van het sociologisch onderzoek naar religie in Nederland. Aan Hellemans vervolgens de taak het empirisch blok af te sluiten en als het ware een brug te slaan naar de meer filosofisch en theologisch geïnspireerde beschouwingen. Zijn analyse van de mogelijke positie van de katholieke kerk in de moderne wereld blinkt niet uit in helderheid, het onderscheid tussen empirie, analyse en wensdroom is niet altijd even duidelijk en de verbinding met de eerdere, vooral beschrijvende artikelen blijft vaag. Daarmee is de brug tussen empirie en theorie nogal wankel, wat maakt dat de vier artikelen die volgen wat al te veel op zichzelf staan.

Wel zijn het stuk voor stuk leesbare verhandelingen. Eruit springt de bijdrage van de in Leuven werkzame Nederlandse theoloog Stephan van Erp. In een polemisch getoonzette

beschouwing maakt deze gehakt van de gedachte dat veel moderne spiritualiteit in essentie van dezelfde betekenis en waarde is als religie in de meer traditionele, christelijke zin van het woord. Het vrolijk in elkaar knutselen van een hoogst individuele levensbeschouwing waarbij vrijelijk gekozen kan worden uit het beschikbare religieuze gamma lijkt Van Erp geen 'religie' te willen noemen. Ik zeg nadrukkelijk 'lijkt', want van echt debat met de in de eerste helft van het boek naar voren gebrachte sociologische inzichten is ook hier geen sprake. Door meer expliciet te reageren op de door in het bijzonder De Hart en Dekker naar voren gebrachte inzichten had Van Erp zijn speels geformuleerde kritiek op het door veel sociologen gehanteerde inclusieve religiebegrif wat meer scherpte kunnen geven.

Zo verwordt de potentiële kracht van het in een bundel bijeen brengen van auteurs die vanuit verschillende disciplines naar hetzelfde vraagstuk kijken al lezende tot een zwakte. Het is uiteraard verstandig een complex vraagstuk als religie in de moderne samenleving vanuit verschillende perspectieven te analyseren. Maar dan is het wel handig wanneer die verschillende analyses elkaar ook bevragen. Nu is het nog te veel los zand. Het is de redacteurs niet gelukt in hun inleidende beschouwing dit euvel te verhelpen. Een slotbeschouwing, waarin een aantal lijnen of discussiepunten bijeen gebracht hadden kunnen worden, ontbreekt.

Daar komt nog bij dat de verschillende beschouwingen weinig precies omgaan met een ingewikkeld begrip als 'religie'. Van Erp stelt de vraag in hoeverre begrippen als kerk, godsdienst en religie niet al te zeer worden opgerekt wanneer allerlei vormen van moderne spiritualiteit erdoor gevangen worden. Die vraag lijkt me zeer terecht, maar nog wat eenzijdig. Met name de sociologisch geschoolde auteurs lijken er vanuit te gaan dat religie, kerk en godsdienst voor de jaren 1960 onveranderlijke categorieën waren en over hun betekenis vrijwel geen discussie bestond. Daardoor wordt het dynamische en diverse heden wat al te gemakkelijk afgezet tegen het statische verleden terwijl tegelijkertijd heden en verleden met dezelfde analytische categorieën behandeld worden. Dat is vragen om onduidelijkheid, die dan ook niet uitblijft.

Voor een beter begrip van het voorliggende vraagstuk zijn mijns inziens nu twee dingen nodig. In de eerste plaats zou het goed zijn geen onderzoek te doen naar de maatschappelijke en publieke rol van religie slechts aan de hand van enquêteresultaten onder individuen. In veel sociologisch onderzoek – en deze bundel is helaas geen uitzondering – wordt ermee volstaan respondenten te vragen of zij religie dan wel kerken belangrijke maatschappelijke instituties vinden. Het aantal instemmende antwoorden zegt vervolgens iets over de maatschappelijke positie van religie en kerk. De betekenis die mensen geven aan de complexe begrippen uit de vraagstelling kan echter in hoge mate verschillen en wordt sterk beïnvloed door de maatschappelijke positie en het persoonlijke levensverhaal van de respondenten. In de tweede plaats is het wenselijk de blik wat verder terug in de tijd te

richten en de religieuze revolutie van de jaren zestig (de term is van de Britse kerkhistoricus Hugh McLeod) niet te beschouwen als een startpunt van analyse. Dat zou hetzelfde zijn als een beschouwing over de Franse Revolutie aan te vangen met de bestorming van de Bastille. Op die manier wordt er nogal wat gemist.

Wanneer het onderzoek naar de rol van religie en kerk in de moderne wereld echt verder wil komen is vooral historiserend onderzoek nodig naar de begrippen die het debat hierover bepalen: religie, kerk, godsdienst, secularisatie. Alleen wanneer we leren begrijpen hoe deze begrippen sinds 1800 steeds weer van inhoud en betekenis veranderen kunnen we iets meer zeggen over de religieuze transformaties die zich sindsdien hebben voorgedaan.

Maarten van den Bos

(Banningvereniging)

Bernts, Ton & Joantine Berghuijs (2016), *God in Nederland 1966-2015*, (Met medewerking van Christien van der Heiden en Joris Kregting), Utrecht: Uitgeverij Ten Have, pp. 224, ISBN 9789025905248, € 17,50.

God in Nederland is 50 geworden. Het tijdschrift *Margriet* (De Geïllustreerde Pers nv) zal niet hebben kunnen bevroeden dat zijn initiatief zo'n lang leven beschoren zou zijn. Nu, vijftig jaar later, is een vijfde rapport verschenen over God in Nederland en wordt niet alleen het religieuze landschap van Nederland anno 2015 duidelijk in beeld gebracht, maar ook hoe en wat er allemaal veranderd is in dat landschap. En dat is veel, heel veel.

Ook voor de meeste leken zal dat niet een verrassende conclusie zijn. Toch heeft geloof nog niet afgedaan, maar het is niet langer het christelijke of wellicht beter het kerkelijke geloof dat domineert, maar het agnosticisme (p. 65) of het 'geloof dat er meer is tussen hemel en aarde' (p. 183). Veel Nederlanders zijn zoekenden op een religieuze en spirituele markt die grenzeloos lijkt te zijn. De onderzoekers constateren een toenemende aanhang van wat ze omschrijven als horizontale transcendentie. Denk daarbij aan de civil religion die in Nederland onder meer tot uiting lijkt te komen in de vorm van gevoelens van verbondenheid die vooral spelen bij 'sportwedstrijden, herdenkingen en gebeurtenissen rond het koninklijk huis' (p. 183).

In het inleidende hoofdstuk wordt duidelijk gemaakt waarom er geen aandacht wordt geschonken aan de niet-christelijke religies in Nederland. Inderdaad, religies als islam, hindoeïsme en boeddhisme kunnen niet als reactie op, of alternatief voor, het christendom worden beschouwd. Immers, de reactie of het alternatief blijkt voor de meeste Nederlanders seculariteit, onkerkelijkheid en zichzelf niet (langer) zien als gelovig en/of spiritueel te zijn. Maar omdat de aanhang van bijvoorbeeld de islam natuurlijk wel groeiende is in